

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурс за заемане на академичната длъжност

ПРОФЕСОР

в област на висше образование 8. Изкуства,
професионално направление 8.4. Театрално и филмово изкуство

Мениджмънт в сценичните изкуства

обявен от НАТФИЗ – София с кандидат

доц. д-р Лидия Върбанова

Рецензент:

проф. Здравко Митков

От богатите и прецизно изброени биографични данни, както и от приложените документи във връзка с чл. 73 и чл. 77 от ПРАВИЛНИКА ЗА УСЛОВИЯТА И РЕДА ЗА ПРИДОБИВАНЕ НА НАУЧНИ СТЕПЕНИ И ЗАЕМАНЕ НА АКАДЕМИЧНИ ДЛЪЖНОСТИ В НАТФИЗ „КРЪСТЪО САРАФОВ”, може да се направи заключение, че доц. д-р Върбанова отговаря на всички законови условия по конкурса за получаване на научното звание ПРОФЕСОР. Кандидатката е посветила огромна част от творческата си енергия на изследователското и преподавателско поприще. На фона на неизброимите ѝ международни изяви, нейното присъствие в педагогическата гарнитура на НАТФИЗ като редовен гостуващ преподавател (от 1992) е от особено високо значение. Значителните ѝ изяви в международни конференции и форуми като презентатор, модератор, участник в дискусии са свидетелство за отлични комуникативни способности и натрупан ценен научно-изследователски опит. Лекциите и семинарите, изнесени в над 50 университети, центрове за обучение, летни училища и различни образователни организации в широки международни граници са белег както на сериозно доказан авторитет, така и на невероятна трудоспособност, граничеща с невъзможното. Така съвсем естествено идва и длъжността Ръководител катедра в УНСС. Подчертавам това като особено ценно в педагогическото ѝ битие – усилията да внедрява опита и познанията си в България. Известно е колко трудно и непоследователно българското изкуство и култура правят първи крачки в политиките и усвояването на умения за успешно ръководене на дейности в среда на свободно стопанско развитие. В кръга на интересите ѝ са теми и въпроси като: политики за международно сътрудничество, тенденции и проблеми в управлението на изкуствата, образование в областта на културния мениджмънт, култура и местна икономика, устойчивост в управленската практика, международно предприемачество, онлайн технологии, разнообразие и мултикултурализъм и др. Във връзка с участието на кандидата в образователния процес в НАТФИЗ трябва да се подчертае докторската дисертация „Управление и организация на сценичните изкуства“, защитена през 1992 в Ruskin College, Oxford. Към това се добавя и голям

брой курсове за следдипломно и професионално обучение с широк спектър на интереси, свързани с основното поле на педагогическата ѝ практика.

Без да изреждам наградите и стипендиите от чуждестранни институции, подчертавам членството на различни равнища в 19 международни мрежи и асоциации в продължение на 28 години. Това е почти зашеметяваща работоспособност и само по себе си – значителна оценка на качествата на доц. д-р Лидия Върбанова.

Респектираният списък на публикациите на кандидата включва седем учебници и монографии, двайсет и една публикации в международни сборници, дванайсет публикации в реферирани издания, четири публикации от участия в международни научни конференции, шест публикации в международни сборници от материали и изследвания и три публикации в реферирани и индексирани издания. Това е огромен научен и образователен потенциал, с изследването на който настоящата рецензия едва ли би могла да се справи. Но е достатъчна констатацията, че на вниманието ни е представен авторитетен учен и преподавател със забележителна кариера.

Приемам за оценка публикациите, представени за хабилитационен труд от кандидата:

- ✓ Strategic Planning for Organizations in the Cultural Sector (2009)
- ✓ Strategic Management in the Arts (Routledge, 2012)
- ✓ International Entrepreneurship in the Arts (Routledge, 2016)

Трудът „**Strategic Planning for Organizations in the Cultural Sector**“ е много подробно конструиран в 11 глави и 9 приложения. Той е определен от автора като наръчник, но на практика представлява доста изчерпателно изследване. Още в I глава е дадено подробно описание на типовете организации в културния сектор. Много ясно са обособени Организациите с идеална цел, Бизнес организациите, Държавните институции, Публично-частните партньорски организации. По този начин, освен, че са ясно разграничени, видовете културно-организационни практики фокусират вниманието върху специфичните особености на всяка една, като помагат за изграждането на аналитични подходи при усвояването на научно-практическата материя. В същата глава са обозначени и моделите културни политики, като са подчертани основните дилеми на информирания избор. Тук много ясно са посочени характеристиките на отделните модели. Започва се, разбира се, с Приоритетно държавния модел за подкрепа на изкуствата. Там – наред с подробно изброените характеристики – е подчертана особено важна за развитието на нашите изкуства особеност. Става въпрос за стабилитет и свобода на артистичните практики. Подчертано е, че при този модел на финансова подкрепа случайният вкус на отделни квоти от средите на публиката по-трудно може да упражнява естетически натиск върху артистичните програми, сериозните професионални търсения и креативните стратегии на изкуствата. Разбира се – с това авторката не омаловажава изучаването и основните характеристики на всички останали модели. Може да се отбележи познанието и безпристрастността при представянето на минусите и плюсовете на различните финансиращи матрици на организациите. Особено важно е едно от заключенията, свързано със Смесения

модел организация. Върбанова не пропуска да отбележи, че колкото и да е прогресивна и полезна тази формула – не бива да се забравя, че тя би била успешна само при добре развит свободен и стабилен пазар за културни продукти. А това дори в силно развитите страни може да даде истински резултат основно в поголемите населени места. Подобаващо място е отредено на Креативните индустрии, както и на Индустриите за забавление. Тук съзирам връзката с проходащи у нас опити в тези посоки. Разбира се – изследователката умело избягва тясно-локалните особености в интерес на универсализма и широкото поле на приложение на трудовете ѝ. Схемите и таблиците, които са приложени към научното изследване са любопитен артистичен щрих, които го правят по-привлекателно и удобно за усвояване.

II глава в стегнат обем разглежда стратегическото планиране в областта на културата. И тук фигура 5 и таблица 3 дават ясна представа за всички фази на планирането с цел да се постигнат определени конкретни цели. Наред с изясняването на по-общи въпроси, които понякога граничат с философията на търсенията, в случая се стига и до прагматиката – да се оценят наличните и възможните за привличане ресурси. При това се откроява важната особеност за баланс на собствения принос и привлечените отвън ресурси. И разбира се – всичко това, обвързано със създаването на нови творчески идеи, което е и основната същност на всяка амбициозна културна политика. А Маркетинг планът неминуемо е обвързан с видовете публикации, които се таргетират, както и с въпроса за конкурентоспособността и предимствата на всеки конкретен план.

III глава изследва характеристиките и основните структури на Стратегическия план. Освен ключовите особености, тук по ясен и категоричен начин са изредени практически препоръки във вид на въпроси, на които е необходимо да се дадат отговори за да се изгради здрава и ефективна рамка-база за постигане на преследваните цели. И не само това – иска се оценка на качествата и количествата на резултатите, които се очаква да постигнат набеязаните цели. И се търсят надеждни методи за реална оценка на тези резултати. Едно изискване, което е изключително важно за всяка дейност във всеки един конкретен план в областта на културата. Посочени са и типовете планове по различни критерии – времеви рамки, цели, тип на организация, различни ръководни функции, цели на планирането и др. В точка 4 се изясняват важните въпроси за приликите и разликите между План и Проект. Изведените в ясна таблица и логично подредени препоръки за изготвянето на Стратегически план блестят със скромната си прагматика и биха били повече от полезен помощник за всяка персона или институция, търсеща научни опори в дейността си. Не е за подминаване и фактът, че авторката се задълбочава и до стилистичните особености, които биха направили един такъв документ освен прагматично полезен, но и интелигентен в изказа си. Изкушавам се да цитирам една от практическите препоръки в IV глава: „Уверете се, че целите, които формулирате са това, което наистина желаете да постигнете, а не просто нещо, което изглежда добре на хартия.“ Към това се добавя и съветът в изложението да се използват активни глаголи и да се избягва използването на бъдеще граматично глаголно време. Посочените факти доказват колко широко обхватно и без надута претенциозност е научното изследване на кандидата.

Стратегическото мислене и действие са обект на внимание в VI глава. Прави впечатление настойчивото изискване за абсолютно хладнокрѳвно и честно оценяване на силните и слабите страни на организацията, заела се със създаването на стратегически план. Без тази оценка не може да се прогнозира средствата за постигане на която и да е цел. Определянето на една стратегия като успешна и резултатна изисква тя „да е динамична и гѳвкава, обективна и балансирана, да съдържа иновативни и амбициозни елементи, да бѳде разбираема за всички, ангажирани с реализацията ѳ, да може да се комбинира с други стратегии, без да е в противоречие с тях.“ В този цитат отново изпѳква ясната, проста и полезна изразност на труда.

Един от важните въпроси, поставени за разглеждане в VIII глава е формулиран от авторката по следния начин: „Как организациите биха могли по-добре да оценят сегментите публика и да приложат това познание в дългосрочни стратегии за развитието им?“ По нататѳк тезата се развива като особено важно ми се струва твърдението, че „център на всяка маркетингова дейност е потребителят (клиентът)“. И тук попадаме сред морето от дефиниции за „маркетинг“. Това обстойно до педантизъм изброяване вероятно би било от практическа полза в случаите, когато всяка организация би търсила формулата, която най-добре удовлетворява нейните конкретни цели. А иначе самата маркетингова дейност е процес, който трудно би се побрал в една единствена кратка формула. Отново искам да подчертая, че изобилието на таблици, схеми и примери както в тази глава, така и в целия научен труд прави материята лесна за проследяване и усвояване.

Изследването е придружено от девет приложения, които отново изчерпателно и пълноценно допълват пътищата за изучаване и усвояване на целия научен масив, представляващ обекта на научния труд.

„**Strategic Management in the Arts**“ е структуриран в 11 глави, 2 приложения, бележки и индекс. Както се разбира от заглавието, целият този обем е концентриран конкретно около мениджмънта в изкуствата. Авторката твърди, не без основание, че тази книга е резултат на повече от 20 години професионален опит в изкуствата и културния сектор в качеството ѳ на консултант, изследовател, университетски професор и мениджър в над 50 държави. Тя има амбицията (и според мен я осъществява повече от успешно) да обогати и развие теорията и практиката на мениджмънта в изкуствата като изследва всички фази на процеса в триъгълника „стратегия – иновации – предприемчивост“. Този труд очевидно е предназначен за новата генерация лидери и мениджъри в организациите в областта на изкуствата. Сериозна оценка за качествата му предоставят в предговора Изабел Шуорц и Филип Дитачмеир от Европейската фондация за култура. В случая е неминуемо да се доверим на специалистите в една област, която е сравнително млада в управленските практики в областта на изкуствата. Именно тяхна е оценката за доц. Лидия Върбанова, че е сред водещите световни експерти в полето на образованието за арт-мениджъри и администратори в културата. Там се подчертава също така, че през последните двайсет години буквално стотици организатори, артисти, администратори и създатели на културни политики са взели участие в нейните майсторски класове, академични лекции и ателиета. А самата авторка подчертава смисъла на творческите си усилия на фона на глобалната

ситуация на ограничаване и намаляване на финансовата подкрепа за изкуствата на всички нива – от местно до международно – условия, в които мнозинството от културните организации са принудени да оперират днес. Именно това налага все по-дълбоко проникване в познанието за прилагането на нови концепции за менажиране.

Присъединявам се към цитираните мнения и след запознаването с изследването подчертавам ясният и прагматичен подход при работата с теории, практики и анализи на огромен брой хипотези. Това прави материята чиста и достъпна както за изучаване и усвояване, така и за преминаване със сравнителна лекота през информационните масиви, предложени от авторката.

Третият предложен труд – „**International Entrepreneurship in the Arts**“ прилага концепции, модели и средства от световната предприемаческа теория и практика. Съдържанието е разположено в шест глави, шест приложения и индекс. Предоставени са и множество схеми и таблици. Искам да отбележа изразената от Върбанова надежда, че тази книга, освен за обучение, би трябвало да е и извор на вдъхновение. Търсенето и изследването на световния опит от предприемачеството в областта на изкуствата би трябвало да се превърне в артистичен начин на живот. Без това да изключва рискове и изпитания, съмнения и несигурност. Изследването на практики и теории със свободно преминаване на границите между културите, национални и политическите особености е базисно качество на този труд. За авторката това се превръща в индивидуално вдъхновение, което се издига до страст за работа в областта на управление на изкуствата. Според нея така се изграждат универсални лидери и дипломати в културата – гъвкави, способни да се адаптират в мултикултурния контекст на глобалните времена. Съгласен съм, с провокативното твърдение, че артистичното творчество в наши дни вече далеч не е само лична изява. То е и инструмент за влияние върху обществото и понякога се издига и до бизнес-модел. Освен това доц. Върбанова си поставя и амбициозната цел да посочи как чрез генериране на иновативни идеи и тяхната подходящо филтриране можем да разпространяваме влияние зад граница. Това е свързано и с международно взаимодействие, със създаване на международни обединения и преодоляване на межкултурните отличия с цел тези компании да могат да оперират успешно. Подчертана е важноста на подобни партньорства, но са фиксирани и пречките и изпитанията при подобно сътрудничество.

Източниците, които авторката ползва са широк спектър – като се започне от академична класическа литература, премине се през ключови съвременни творчески разработки и се използва широкото поле на онлайн изследвания. В интерес на многообразието са привлечени целеви интервюта с предприемачи в областта на изкуствата, както и материали на техните организации. Те са отделени от авторката в шест групи, като по този начин се илюстрират разнообразието и особеностите при които се налага да се упражняват управленските действия в областта на изкуствата. Приложени са основните работни дефиниции и понятия като са определени осем ключови аспекти на понятията. Предлагат ни се уточнения (макар и условни) на понятийни връзки между Изкуства, Култура и Креативност. От тях по-особено внимание заслужават обвързаностите в сродни, но все пак с известни особености, области на предприемачество. Например – Изкуства и

Културен сектор, или – Изкуства и Занаяти. Тези сравнително концентрирани определения са особено полезни. Те държат на фокус отделни сродни дейности като в същото време предупреждават за отликите.

Отбелязвам като особено ценно в изследването коментирането и посочване на пътища и методи за охрана на интелектуалната собственост. Подчертано е, че това е особено важно когато се излезе на полето на международното сътрудничество и при осъществяване на различни форми на обмен както на информация и управленски модели, така и на артистични продукти. В главата Бизнес модел са посочени Типове бизнес модели, като за всеки вид са приложени конкретни примери, което е сериозно улеснение за организациите, търсещи международно сътрудничество. Схемите за видове и източници на финансиране също са ясно и изчерпателно онагледени. Очевидно многобройните международни контакти и участия във форуми и събития са дали възможност изследването да се обогати със значителен брой примери, позовавания, описания и снимков материал. Посочени са многобройни любопитни примери на креативни артисти от различни региони на света, а някои от случаите са описани с завладяващи и респектиращи подробности и изобразителни материали. Така трудът много смело излиза от теоретичната област и доказва връзките си с множество успешни практики. Не са отминати, обаче и предизвикателствата и на организационните и финансови аспекти на цитираните събития и дейности, както и типовете пазарни проучвания.

Приложените други девет отделни публикации още веднъж доказват научния капацитет и респектираща работоспособност на доц. д-р Върбанова. Но те доказват и нещо съществено по-важно – международния авторитет на един учен, сериозно фокусиран върху изследователското научно и практическо поле.

Не намирам причини да се съмнявам, че всички посочени приноси са лично дело на кандидата. Те са намерили място в международни сборници, реферирани и индексирани издания, документи на международни научни конференции. А за представените учебници и монографии вече имах възможност да се изкажа, макар и недостатъчно подробно.

В заключение, въз основа на личното ми запознаване с предложените трудове и биографични материали по обявения конкурс за „професор“ и изразените по-горе становища, напълно убедено препоръчвам на уважаемото жури да присъди на доц. д-р Лидия Върбанова научното звание „ПРОФЕСОР“

Гласувам с ДА.

20 август 2018

Рецензент:

Проф. Здравко Митков